

ԹԵՄԱ 7. ՓՈՂԸ ԵՎ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸ: ԴՐԱՍԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

7.1. Փողի էությունը, ֆունկցիաները, տեսակները:

7.2. Փողի առաջարկը և պահանջարկը: Փողի քանակային տեսությունը:

7.3. Բանկերը և դրանց գործառնությունները: Բանկային համակարգի վարկային պոտենցիալը և դրամական մուլտիպլիկատորը: Դրամավարկային քաղաքականության հիմնական լծակները:

Փողը մարդկության մեծագույն հայտնագործություններից մեկն է: Այն տնտեսական համակարգի պասիվ բաղադրիչը չէ կամ տնտեսության աշխատանքին օժանդակող ինչ-որ մի հասարակ բան: Գիշտ գործող դրամական համակարգը նպաստում է արտադրական հզորությունների լրիվ օգտագործմանն ու լրիվ զբաղվածությանը, իսկ հակառակ դեպքում՝ կարող է դառնալ արտադրության, զբաղվածության և գների մակարդակների կտրուկ տատանումների պատճառ, աղճատել ռեսուրսների բաշխումը: Տնտեսական էվոլյուցիայի հետ մեծացել է փողի, որպես տնտեսական գործոնի նշանակությունը, իսկ հաճախ էլ այն համարվում է ամենավճռականը: Հենց այդ հետագիծն է ընդհանրացնում տնտեսագետներից մեկը՝ գրելով, թե.

Փողը նշանակություն չունի,
փողը նույնպես նշանակություն ունի,
միայն փողը նշանակություն ունի:

7.1. Տնտեսագետները փող հասկացության մեջ դնում են խիստ որոշակի իմաստ: Փողն ակտիվների ամբողջությունն է, որոնցով մարդիկ իրականացնում են գործարքներ: Տնտեսագետների համար փողը չի նշանակում ամբողջ հարստությունը, այն դրա միայն մի տեսակն է:

Տնտեսության մեջ փողը իրականացնում է երեք ֆունկցիաներ. շրջանառության միջոց, արժեքի չափ, կուտակման կամ խնայողության միջոց:

Շրջանառության միջոց. փողը միակ ապրանքն է, առանց որից ազատվելու հնարավոր չէ նրանից օգտվել: Որպես շրջանառության միջոց այն օգտագործում ենք ապրանքներ և ծառայություններ ձեռք բերելու համար՝ ազատվելով բարտերային փոխանակության անհարմարություններից:

Արժեքի չափ. դրամական միավորը որպես չափի մասշտաբ օգտագործվում է ապրանքների և ծառայությունների գնահատման, այսինքն՝ բարիքների և ռեսուրսների համեմատական արժեքների չափակցման համար: Տնտեսական գործառնությունների իրականացման ժամանակ փողը ծառայում է որպես գնահատման միջոց: Գիշտ այնպես, ինչպես որ երկարությունները չափում ենք կիլոմետրերով կամ մետրերով և համեմատում միմյանց հետ, այդպես էլ բարիքների և ծառայությունների արժեքները չափակցում ենք դրամական արտահայտությամբ: Փողի միջոցով բոլոր ապրանքները և ծառայությունները դառնում են համեմատելի:

Կուտակման կամ խնայողության միջոց. քանի որ փողը ամենալիկվիդային ունեցվածքն է, այն հարստության պահպանության ամենահարմար միջոցն է: Փողը յուրատեսակ միջոց է, որը թույլ է տալիս ներկա գնումները տեղափոխել ապագա: Այսօրվա 100 դոլարը կարելի է պահել և ծախսել հաջորդ չաբաթ կամ մեկ ամիս հետո: Փողի կուտակումը, հազվադեպ բացառություններով, եկամուտ չի բերում, ինչպես, օրինակ, անշարժ գույքի կամ արժեթղթերի ձևով կուտակելու դեպքում, բայց ունի այն առավելությունը, որ հարմար է ցանկացած անհետաձգելի ֆինանսական պարտավորությունների կատարման ժամանակ: Իհարկե, փողը խնայողության ամենակատարյալ միջոցը չէ. գների բարձրացումից նրա իրական արժեքն ընկնում է: Չնայած դրան՝ մարդիկ շահագրգռված են ունենալ կանխիկ փող, քանի որ հետագայում դրանք կարելի է փոխանակել ապրանքների և ծառայությունների հետ:

Փողը թույլ է տալիս հեշտությամբ լուծել այն մեծ դժվարությունները, որոնք կարող էին առաջանալ, եթե ընդունենք, թե աշխատանքի դիմաց վարձատրությունն իրականացվում է բարտերային սկզբունքով:

Տարբերում են փողի երեք տեսակներ. *ապրանքային փող, թղթադրամ կամ սինվոլիկ փող և վարկային փող:*

ա) Բոլոր այն դեպքերում, երբ փողի դերում հանդես է գալիս որևէ ապրանք, որն ունի ներքին արժեք, գործ ունենք *ապրանքային փողի* հետ: Վերջինս օգտագործվում է որպես շրջանառության միջոց, ինչպես նաև վաճառվում և գնվում է որպես սովորական ապրանք: Այսինքն, ներքին արժեք հասկացությունը կիրառվում է այն փողերի նկատմամբ, որոնք արժեք ունեն նաև այն ժամանակ, երբ դրանք չեն օգտագործվում որպես փող: Հայտնի է, որ շրջանառության միջոցի դեր են կատարել այնպիսի ապրանքներ, ինչպիսիք են՝ անասունները, ցորենը, աղը, մորթիները և այլն: Աստիճանաբար փողի ֆունկցիան անցել է մետաղներին, որոնցից բիմետալիզմի ժամանակաշրջանում ի վերջո ընտրվել են արծաթն ու ոսկին: Մոնոմետալիզմի ժամանակաշրջանում, այսինքն XVIII դարի կեսերին, երբ հայտնաբերվեցին ոսկու բավարար պաշարներ, այդ ֆունկցիան ամբողջությամբ ամրացվեց ոսկուն, որին նախապատվությունը տրվեց իր ֆիզիկաքիմիական և տնտեսական հատկությունների շնորհիվ: Առաջին մետաղադրամները հատվել են մ.թ.ա. VII

դարում Չինաստանում, ապա նաև Դոնաստանում, Դոնում և Պարսկաստանում: Մ.թ.ա. V դարում Հայաստանում հատվել են պղնձե և արծաթե դրամներ, իսկ II դարում հիմնական փողային միավոր է համարվել ատտիկյան դրամը՝ 4,36 գրամ արծաթի քաշով: Հատված մետաղադրամները եղել են լիարժեք փողեր, այսինքն, դրանց քաշը համապատասխանել է անվանական արժեքին:

բ) *Թղթադրամ կամ սիմվոլիկ փող*. այն վճարման միջոց է, որի արժեքը կամ գնողունակությունը գերազանցում է դրա արտադրության ծախսերը, այսինքն՝ անվանական արժեքն անհամեմատ մեծ է: Թղթադրամը պետության կողմից սահմանված և պարտադիր ընդունման համար դրոշմանիշ է, որը կատարում է վճարման միջոցի ֆունկցիա: Մինչև 20-րդ դարի երեսունական թվականները թղթադրամը գործել է ոսկու ստանդարտի պայմաններում: Ոսկու ստանդարտը նշանակում է թղթադրամի շրջանառելիությունը ոսկով: Թղթադրամը, պարզապես հարմարության համար, կատարել է ոսկու ներկայացուցչի դեր և բանկերում, ըստ սահմանված կուրսի, ազատ փոխանակվել ոսկու հետ և հակառակը: Սակայն, ոսկով ապահովվածության անհրաժեշտությունը աստիճանաբար վերացել է, և ապրանքային փողի վրա հենվող համակարգը վերափոխվել է թղթադրամ օգտագործող համակարգի:

գ) *Վարկային փողը (բանկային փող կամ չեկային դեպոզիտներ)* վճարման միջոց է, որը ներկայացնում է մասնավոր անձի կամ ֆիրմայի պարտավորությունները: Օրինակ, բանկային դեպոզիտը վարկային փող է, քանի որ բանկը պարտավոր է ավանդատիրոջ ցանկությամբ նրան վերադարձնել պահանջվող գումարը: Այն նաև փոխանակության միջոց է, քանի որ կանխիկ փողի փոխարեն շրջանառության միջոցի դեր են կատարում բանկային հաշիվներն ու չեկերը: Ժամանակակից տնտեսության մեջ օգտագործվող փողի մեծ մասը բաժին է ընկնում վարկային փողին:

7.2. Տնտեսության համար անհրաժեշտ փողի քանակությունը մեծ ազդեցություն է ունենում տնտեսական բազմաթիվ չափումների վրա: Դրա համար առաջին հերթին հարկ է պարզել փողի առաջարկի և պահանջարկի տարրերը: Նեղ իմաստով փողի առաջարկը, որը սովորաբար նշանակում են M_1 -ով, բաղկացած է երկու տարրերից. ա) կանխիկ փող (մետաղադրամներ և թղթադրամներ) և բ) չեկային ավանդներ, այսինքն՝ բանկերում գտնվող այնպիսի գումարներից, որոնց դիմաց կարելի է չեկեր դուրս գրել: Մետաղական փողը սովորաբար կազմում է M_1 -ի մոտավորապես 2-3 տոկոսը: Այն ևս սիմվոլիկ փող է, քանի որ դրա իրական արժեքը, այսինքն՝ մետաղադրամում պարունակվող մետաղական ծուլվածքի արժեքը, շատ ավելի փոքր է վրան նշված անվանական արժեքից: Եթե 50 ցենտանոց մետաղադրամը պարունակեր 75 ցենտ արծողությամբ արծաթի ծուլվածք, ապա շատ շահավետ կլիներ այն ծուլելն ու իբրև մետաղ վերավաճառելը:

Թղթադրամի տեսակարար կշիռն ավելի մեծ է և զարգացած երկրներում կազմում է M_1 -ի մոտ 25 տոկոսը: Մնացած մասը չեկային ավանդներն են, որոնց բաժին է ընկնում բոլոր գործարքների մոտավորապես 90 տոկոսը: Փողի առաջարկի մեջ մտնում են նաև ոչ չեկային ավանդները և փոքր գումարի կարծաժամկետ ավանդները, որոնք տվյալ պահին չեն գործում որպես շրջանառության միջոց, և դրանց դիմաց չեկեր դուրս չեն գրվում: Սրանց լիկվիդայնությունը (ծախսելու ունակությունը) համեմատաբար փոքր է, բայց ժամկետը լրանալուց հետո այս գումարները ևս կարող են օգտագործվել որպես կանխիկ փող կամ փոխանցվել ընթացիկ հաշվին: Ուստի փողի առաջարկին տրվում է ավելի լայն բնորոշում (M_2).

$M_2 = M_1 +$ ոչ չեկային խնայողաժամարկային հաշիվներ + փոքր գումարի կարծաժամկետ ավանդներ

Մի երրորդ բնորոշմամբ, փողի առաջարկում հաշվի են առնվում խոշոր ժամկետային ավանդները, որոնք սովորաբար պատկանում են ձեռնարկություններին՝ դեպոզիտային սերտիֆիկատների ձևով.

$M_3 = M_2 +$ խոշոր գումարի երկարաժամկետ ավանդներ:

M_2 -ը և M_3 -ը «գրեթե փող» կամ «համարյա թե փող են», որովհետև անհրաժեշտության դեպքում կարող են վերածվել շրջանառության միջոցների և ազդել փողի առաջարկի ու գնողունակության վրա: Սակայն շրջանառության միջոցի դեր անմիջականորեն կատարում է M_1 -ը, որի պատճառով էլ տնտեսագետների մեծ մասը հակված է ընդունել M_1 բնորոշումը:

Փողի գնողունակությունն առաջին հերթին կախված է շրջանառության մեջ գտնվող փողի առաջարկից: *Փողի գնողունակությունը* կամ *իրական արժեքը* ապրանքների և ծառայությունների այն քանակությունն է, որը կարելի է գնել դրամական միավորով: Այդ գնողունակության և ապրանքների գների միջև գործում է հակադարձ կախվածություն. որքան գները բարձր են, այնքան շատ փող է պահանջվում ապրանքի միևնույն քանակություն գնելու համար: Փողի գնողունակությունը բարձրացնելու և տնտեսական կայունություն ապահովելու հիմնական միջոցը փողի առաջարկի նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելն ու համապատասխան պետական դրամարկղային ու մոնետար քաղաքականություն վարելն է:

Մինչ այժմ խոսքն այն մասին էր, թե ինչից է բաղկացած և ինչի վրա է հիմնվում փողի առաջարկը: Սակայն փողի ֆունկցիաների վերլուծությունն արդեն ենթադրում է նաև փողի պահանջարկի երկու հիմնական պատճառների գոյություն.

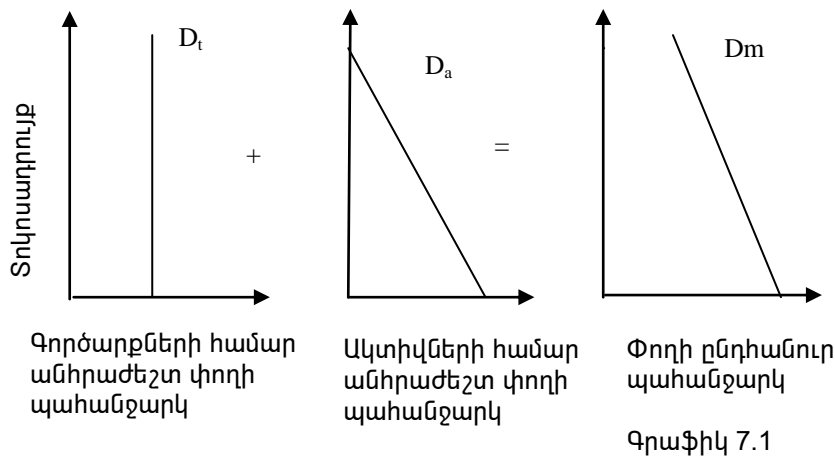
ա) մարդիկ փողի կարիք ունեն՝ կապված ապրանքների ու ծառայությունների առք ու վաճառքի հետ: Ձեռնարկություններին այն անհրաժեշտ է աշխատանքի դիմաց վարձատրություն, նյութերի, էներգիայի դիմաց վճարումներ

կատարելու համար և այլն: Այս նպատակների համար անհրաժեշտ փողն անվանվում է փողի պահանջարկ գործարքների համար: Եվ բնականաբար, գործարքների համար փողի քանակն առաջին հերթին պետք է որոշվի անվանական ՀՆԱ-ով: Որքան մեծ է իրացվող ապրանքների ու ծառայությունների դրամական արժեքը, այնքան շատ փող կպահանջվի գործարքների իրականացման համար: Այս դեպքում անհրաժեշտ փողի քանակն ուղիղ համեմատական է համախառն ազգային արդյունքի անվանական մեծությանը և հակադարձ համեմատական փողի միավորի շրջապտույտի տարեկան արագությանը: Գործարքների համար անհրաժեշտ փողի քանակը (D_t) որոշվում է հետևյալ բանաձևով:

$$D_t = \frac{\text{ՀՆԱ-ի անվանական մեծություն}}{\text{փողի շրջապտույտի արագություն}}$$

բ) փողի պահանջարկի երկրորդ պատճառը բխում է նրա խնայողության ֆունկցիայից: Մարդիկ իրենց ֆինանսական ակտիվները կարող են պահել բաժնետոմսերի, մասնավոր կամ պետական փոխառությունների կամ էլ M1-ի ձևով (D_a): Հետևապես, գոյություն ունի նաև փողի պահանջարկ ակտիվների ձևով: Սակայն նշված ֆինանսական ակտիվներից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելություններն ու թերությունները: Փողի ձևով ակտիվներ ունենալու առավելությունը բարձր լիկվիդայնությունն է, քանի որ այդ խնայողությունները կարելի է անմիջապես օգտագործել գնումների համար: Ակտիվների ձևով փողը հատկապես գերադասելի է այն ժամանակ, երբ սպասվում է ապրանքների ու ծառայությունների կամ այլ ֆինանսական ակտիվների գների իջեցում: Եթե, օրինակ, փոխառությունների գներն իջնում են, նրանց տերերը վնաս են կրում այն դեպքում, եթե փոխառությունները պետք է իրացվեն որոշակի ժամկետ լրանալուց հետո: Սակայն, ի տարբերություն փոխառությունների, խնայողությունների ձևով դրամական ակտիվների թերությունն այն է, որ դրանք եկամուտ չեն բերում, ինչպես փոխառությունները կամ ժամկետային ավանդները: Իսկ այն հարցի լուծումը, թե ֆինանսական ակտիվներից ինչքան պահել փոխառությունների կամ փողի ձևով, առաջին հերթին կախված է բանկի տոկոսադրույքից: Փողի ձևով խնայողությունն ի վերջո տոկոսի ձևով ստացվող եկամտի զոհաբերություն է:

Այսպիսով, փողի ընդհանուր պահանջարկը հավասար է գործարքների և ակտիվների ձևով պահանջվող փողի գումարին (D_m), որը կարելի է ներկայացնել գրաֆիկորեն (տես գրաֆիկ 7.1):

$$D_m = D_t + D_a$$

Փողի ընդհանուր պահանջարկը՝ D_m –ը, որոշվում է ակտիվների ձևով փողի պահանջարկի՝ D_a կորի տեղաշարժով՝ գործարքների համար անհրաժեշտ փողի պահանջարկի՝ D_t –ի չափով: Գործարքների համար անհրաժեշտ փողի պահանջարկն (D_t) ուղղահայաց է, քանի որ ենթադրվում է, որ այն կախված է ՀՆԱ-ից, և ոչ թե տոկոսադրույքից:

Փողի առաջարկի նվազեցումը, այսինքն՝ առաջարկի կորի ձախ տեղաշարժը Sm -ից դեպի Sm_1 դիրքը, դրամական շուկայում առաջացնում է դրամի պակասորդ, որը ստիպում է տնային տնտեսություններին և ձեռնարկություններին, ավելի շատ փող ստանալու նպատակով, վաճառել իրենց տրամադրության տակ եղած փոխառությունները: Դա մեծացնում է փոխառությունների առաջարկը շուկայում, իջեցնում դրանց գինը և բարձրացնում տոկոսադրույքը, որովհետև փոխառությունների գնի և տոկոսադրույքի միջև գործում է հակադարձ կախվածություն:

$$\text{Տոկոսադրույքը} = \frac{\text{փոխառությունների տարեկան եկամուտ}}{\text{փոխառությունների գին}} \times 100$$

Ավելի բարձր տոկոսադրույքի դեպքում փողի այն քանակը, որը մարդիկ ցանկանում են կուտակել խնայողությունների ձևով նվազում է, որովհետև տոկոսով տալը դառնում է շահավետ: Փողի առաջարկի կրճատումն ուղեկցվում է ակտիվների ձևով պահվող D_a փողի պահանջարկի նվազեցմամբ, և հավասարակշռությունը վերականգնվում է նոր, ավելի բարձր տո-

կոսադրույքի դեպքում: Փողի առաջարկի աճը կորը տեղաշարժում է դեպի աջ (Sm -ից դեպի Sm_2), որը ստեղծում է դրամի ժամանակավոր ավելցուկ: Փոխառությունների պահանջարկը մեծանում է, դրանց գինը՝ բարձրանում: Դա հանգեցնում է տոկոսադրույքի իջեցման, ակտիվների ձևով տանը կուտակված միջոցներն աճում են, և առաջարկն ու պահանջարկը հավասարակշռվում են ավելի ցածր տոկոսադրույքի դեպքում:

Նորից շրջանառության համար պահանջվող փողի քանակի մասին. շրջանառության մեջ գտնվող փողի քանակի և ապրանքների գների մակարդակի հարաբերակցության տեսական մշակումներին անդրադարձել են տնտեսագիտական բազմաթիվ դպրոցների ներկայացուցիչներ: Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում փողի քանակային տեսությունը, ըստ որի, որքան շատ փող կա շրջանառության մեջ, այնքան ապրանքների գները բարձր են և ընդհակառակը: Վերոհիշյալ կապին տնտեսագետ Ի.Ֆիշերը տվել է քանակական կախվածության մաթեմատիկական հստակություն, համաձայն որի

$$MV = PQ, \text{ որտեղ}$$

- M –ը փողի զանգվածն է կամ առաջարկը,
- V –ն՝ փողի շրջանառության արագությունը,
- P–ն՝ ապրանքների ու ծառայությունների միջին գինը,
- Q–ն՝ ապրանքների քանակը:

Ելնելով քանակային տեսության հիմնադրույթներից՝ Ի.Ֆիշերը ձևակերպել է մի շարք քանակային հարաբերակցություններ: Տվյալ դեպքում բանաձևը ցույց է տալիս, որ որոշակի ժամանակամիջոցում իրացվող ապրանքների ընդհանուր արժեքը (PQ) հավասար է շրջանառության մեջ գտնվող փողի զանգվածի և շրջապտույտի արագության արտադրյալին: Ի. Ֆիշերը դա բացատրում է կշեռքի օրինակով:

7.3. Դրամական շուկայի կարգավորման, փողի պահանջարկի ու առաջարկի հարաբերակցության սահմանման գործում կարևոր դեր են խաղում բանկերը, որոնք ձևավորում են երկրի ֆինանսական համակարգը և որոշում դրամական քաղաքականության ուղղվածությունը: Բանկերի ստեղծման պատմությունը սկսվում է ոսկերչական կրպակներից: Դեռևս հնագույն ժամանակներում, երբ ոսկին սկսեց օգտագործվել տնտեսական գործարքներում, ակնհայտ դարձավ, որ ինչպես գնորդների, այնպես էլ վաճառողների համար նպատակահարմար և անվտանգ չէ այս կամ այն գործարքի ժամանակ ամեն անգամ այն տեղափոխել, կշռել և ստուգել մաքրությունը: Ուստի սկսեցին ոսկին պահպանության տալ (որոշակի վճարով) ոսկերչական կրպակներին՝ փոխարենը վերցնելով ստացական: Շուտով ապրանքները սկսեցին փոխանակվել այդ ստացականների հետ, որոնք փաստորեն կատարում էին փողի նախնական ձևի դեր: Ընդ որում, այդ ստացականներն ունեին 100 տոկոս ոսկով ապահովվածություն: Տեսնելով ոսկու փոխարեն այդ ստացականները որպես թղթադրամ վերցնելու մարդկանց պատրաստակամությունը, ակնհայտ դարձավ, որ պահպանության տրված ոսկին դեպոզիտները, միանգամից չեն հանվում, և որպես ավանդ տրված ոսկին գերազանցում է ետ պահանջվող ոսկու քանակին: Եվ ահա ծագեց այն գաղափարը, որ թղթադրամի թողարկումը կարող է գերազանցել ունեցած ոսկու քանակությանը: Այդ ավելցուկային փողը դրվեց շրջանառության մեջ, որոշակի տոկոսով վարկեր տրամադրվեցին առևտրականներին, արտադրողներին և սպառողներին: Այդպես ստեղծվեցին մասնակի ռեզերվների բանկային համակարգը և բանկային գործառնությունները:

Բանկի ստեղծման համար սկզբնապես անհրաժեշտ է որոշակի գումարի սեփական կապիտալ: Սակայն բանկային գործառնությունները հիմնականում հիմնված են փոխառու միջոցների վրա: Տնտեսապես զարգացած երկրներում սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցությունը գտնվում է 1:10–ից մինչև 1 :100–ի մակարդակի վրա:

Ժամանակակից բանկային համակարգն իրականացնում է երեք խումբ գործառնություններ.

- 1) պասիվ,
- 2) ակտիվ,
- 3) բանկային ծառայություններ:

1.Պասիվ գործառնությունները նպատակ ունեն հավաքագրելու ժամանակավորապես ազատ դրամական միջոցները, որոնց դերն, ըստ էության, վարկ վերցնելն է. ա) առաջին հերթին խոսքը վերաբերում է դեպոզիտների (ավանդների) ընդունմանը: Դեպոզիտները ձեռնարկությունների, պետական կազմակերպությունների, քաղաքացիների հաշիվներում եղած միջոցներն են, որոնք ժամանակավորապես չեն օգտագործվում: Դեպոզիտները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ ցպահանջ և ժամկետային: Ցպահանջ դեպոզիտները միջոցներ են, որոնք կարող են պահանջվել ցանկացած ժամանակ: Դրանց համար սովորաբար սահմանվում է ցածր տոկոսադրույք:

Ժամկետային ավանդները վերադարձվում են ավանդատիրոջը՝ նախապես սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո:

բ) Պասիվ գործառնություններ են նաև ներգրավված միջոցները, ինչպես օրինակ, այլ բանկերից ստացած վարկերը: Սրանք սովորական վարկային գործարքներ են: Այստեղ նախաձեռնությունը բանկինն է: Եթե նրան որոշակի ժամանակի համար անհրաժեշտ է փողի որոշակի գումար, ապա որպես փոխառու բանկը դուրս է գալիս դրամական շուկա:

գ) Դիպոթեկային և բանկային փոխառությունների թողարկումը նույնպես համարվում է պասիվ գործառնություն, որը նպատակ ունի դրամական միջոցներ հավաքագրել՝ որոշակի արժեթղթերի դիմաց:

Բանկերն այդ հավաքագրված միջոցներն օգտագործում են ակտիվ գործառնությունների ֆինանսավորման համար:

2. Ակտիվային են համարվում ավանդների (դեպոզիտների) և սեփական կապիտալի եկամտաբեր տեղաբաշխման գործառնությունները, որոնք կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) վարկային գործառնություններ, որոնք ներառում են մասնավոր գործարարության, պետության, բնակչության երկարաժամկետ, կարճաժամկետ և միջնաժամկետ վարկավորումները՝ արժեթղթերի, անշարժ գույքի, սպառողական ապրանքների ձեռքբերման և այլ նպատակներով,

բ) ներդրումային գործառնություններ, այսինքն՝ բանկի կողմից բաժնետոմսերի և պարտատոմսերի ձեռքբերումը:

Բանկային ակտիվների մեծ մասը բաժին է ընկնում վարկային և արժեթղթերի հետ կատարվող գործառնություններին:

3. Բանկային ծառայություններին են պատկանում շուկայի սուբյեկտների միջև դրամական հաշվարկների միջնորդավորումը՝ ինկասո, ակրեդիտիվային, փոխանցումային և առևտրական կոմիսիոն գործառնությունները:

Առանձնահատուկ տեղ ունեն տրաստային և լիզինգային գործառնությունները, որոնք, թերևս ավելի լայն իմաստ ունեն, քան զուտ միջնորդական ծառայությունները:

Բանկերը համապատասխան համաձայնագրերի հիման վրա իրականացնում են հետևյալ տրաստային գործառնությունները, որոնք պահանջում են վստահություն. մասնավոր անձանց ունեցվածքի ժամանակավոր կառավարում, ովքեր ի վիճակի չեն կամ զրկված են այն իրականացնելու իրավունքից (այրի կին, անչափահաս), ժառանգորդների շահերից ելնելով մահացածի ունեցվածքի կառավարում, առավելագույն շահույթ ստանալու նպատակով կապիտալի կառավարում (արժեթղթերի, անշարժ գույքի գնում), գանձապահարաններում թանկարժեք իրերի և այլ արժեքների պահպանում և այլն:

Լիզինգային գործառնությունների դեպքում բանկը կամ նրան ենթակա լիզինգային կազմակերպությունը գնում է արտադրության միջոցներ (մեքենաներ, սարքավորումներ, հաշվողական տեխնիկա, օդանավեր, բեռնատար նավեր և այլն) և տալիս երկարատև վարձակալության: Վարձակալը պարբերաբար մուծումներ է կատարում գործարքը վարկավորող կազմակերպությանը, որոնց հաշվին մարվում է սարքավորումների արժեքը և վարձատուին ապահովում շահույթով:

Ինչպես ամեն մի շուկայական սուբյեկտի, այնպես էլ բանկի գործունեության նպատակը եկամուտ ստանալն է: Ակտիվ գործառնությունների ժամանակ բանկը պահանջում է բարձր տոկոսներ, իսկ պասիվ գործառնությունների ժամանակ վճարում ցածր տոկոսներ: Այդ տարբերությունը և բանկային ծառայություններից ստացած միջոցները ձևավորում են բանկային եկամուտները, որոնց մի մասը փոխհատուցում են ծախսերը, իսկ մնացածը կազմում է բանկի շահույթը:

Ժամանակակից տնտեսության մեջ բանկային համակարգը ներառում է. կենտրոնական, պետական, առևտրային, ներդրումային, խնայողական, հիպոթեկային, գյուղատնտեսական, արտաքին առևտրային, միջազգային բանկերը: Ըստ էության, այս համակարգին են պատկանում նաև բոլոր ֆինանսավարկային կազմակերպությունները, որոնք ներգրավում են ժամանակավորապես ազատ դրամական միջոցներ՝ դրանք շահավետ տեղաբաշխելու նպատակով (ապահովագրական, ներդրումային և ֆինանսական ընկերությունները, կենսաթոշակային հիմնադրամները, խնայքանկերը):

Բանկային համակարգում, որպես «բանկերի բանկ», առանձնահատուկ տեղ է գրավում կենտրոնական բանկը: Նրա գործառնություններն ընդգրկում են երկրի բոլոր բանկերի ղեկավարումը և դրանց նկատմամբ հսկողությունը, բանկերի պարտադիր ռեզերվների պահպանումը, առևտրային բանկերին վարկերի տրամադրումը, փողի մենաշնորհային թողարկումը (եմիսիան), պետական բյուջեի գանձարանային սպասարկումը, պետության վարկավորումը:

Բանկային համակարգի շուկայական բնույթն առաջին հերթին ապահովում են առևտրային բանկերը:

Բանկերը, դրամական խնայողությունները «պասիվ պահպանման» վիճակից փոխադրելով դրանց ակտիվ կիրառման վիճակի, այսինքն, ներդնելով առավել շահութաբեր ճյուղերում և ձեռնարկություններում, նպաստում են արտադրության արդյունավետության աճին: Նկատենք, որ բանկերը կարող են առաջ բերել նաև ինֆլացիա՝ տալով չափահովված վարկեր: Այս իմաստով կենտրոնական բանկն իր հսկողական ֆունկցիայով բարձրացնում կամ իջեցնում է առևտրային բանկերի պարտադիր ռեզերվների չափերը և հաշվարկային դրույքները, առևտրային բանկերին տրամադրվող պետական վարկի դիմաց տոկոսը, որը խթանում կամ սահմանափակում է վերջիններիս ակտիվ գործառնությունները և, դրանով իսկ, ընդհանուր ձեռնարկատիրական ակտիվությունը:

Առևտրային բանկերը վարկերի տրամադրման ընթացքում փող են ստեղծում, որը հանդես է գալիս ընթացիկ հաշիվների կամ բանկային փողի տեսքով: Փող ստեղծելու հնարավորությունը կախված է ռեզերվային նորմայից և ավելցուկային ռեզերվների մեծությունից: Ավելցուկային ռեզերվները գոյանում են բանկի տրամադրության տակ գտնվող ավանդներից՝ ռեզերվային նորմային համապատասխանող պարտադիր ռեզերվները կենտրոնական բանկին փոխանցելուց հետո: Միայն

այդ ավելցուկային ռեզերվների շրջանակներում է բանկն իրավասու վարկ տրամադրել: Բանկային համակարգը կարող է բազմակի անգամ ավելացնել վարկ տրվող գումարների մեծությունը՝ հաջորդաբար մի բանկից մյուսին փոխանցելով ավելցուկային ռեզերվները: Փողի աճի այս գործընթացը կոչվում է դրամական մուլտիպլիկատոր, որի մեծությունը հակադարձ համեմատական է ռեզերվային նորմային (R-ին): Ռեզերվային նորման այն մեծությունն է, որի չափով յուրաքանչյուր հաջորդ փուլում փոքրանում են ավելցուկային ռեզերվները, այսինքն, բանկերի կողմից վարկի ձևով տրամադրվող միջոցները: Մուլտիպլիկատորը որոշվում է հետևյալ կերպ.

$$m = \frac{1}{R} \times 100:$$

Փողի աճը, որը կարող են ապահովել առևտրային բանկերն իրենց տրամադրության տակ ունեցած միջոցներից (D), որոշվում է հետևյալ բանաձևով.

$$D = E \times m,$$

որտեղ՝ E –ն ավելցուկային ռեզերվներն են,

m –ը՝ դրամական մուլտիպլիկատորը:

Առևտրային բանկերի կողմից փողի ստեղծումն իրականացվում է բազմակի վարկավորման միջոցով, որի մասին պատկերացում է տալիս ստորև բերվող աղյուսակը (աղյուսակ 7.1):

Աղյուսակ 7.1

Բանկեր	Ստացված ռեզերվները և հաշիվները (դոլար)	Պարտադիր ռեզերվները (դոլար)	Ավելցուկային ռեզերվները (1) - (2) = (3)	Փողի այն քանակը, որը բանկը կարող է տալ որպես վարկ: Նոր ստեղծված փողերը (դոլար)
	1	2	3	4
A	100,0	20,0	80,0	80,0
B	80,0	16,0	64,0	64,0
C	64,0	12,80	51,20	51,20
D	51,20	10,25	40,96	40,96
Այլ բանկեր	204,80	40,96	163,84	163,86
Նոր ստեղծված փողերը				400,0

Ենթադրենք, թե որևէ մեկը A բանկի իր հաշվին մուծել է 100 դոլար: Պարտադիր 20 տոկոս ռեզերվային նորմայի պայմաններում, A բանկն իր 80 դոլար ավելցուկային ռեզերվներից կարող է վարկ տալ: Եթե փոխառում այն տեղադրում է B բանկում, ապա A բանկն իր ռեզերվներից և հաշիվներից պակասեցնում է 80 դոլար, իսկ B բանկը իր հաշիվներին և ռեզերվներին գրանցում է 80 դոլար: Բայց B բանկն այդ ձեռք բերած 80 դոլարից 20 տոկոսը կամ 16 դոլարը պետք է պահի որպես պարտադիր ռեզերվ, որն ապահովում են 80 դոլարանոց ընթացիկ հաշիվները: Դա նշանակում է, որ B բանկը կունենա 64 դոլարի ավելցուկային ռեզերվ (80-16), որը կարող է իր հերթին փոխառության տալ C բանկին և, այդպես շարունակ:

Ինչպես տեսնում ենք, դրամական մուլտիպլիկատորը նման է եկամտի մուլտիպլիկատորին, իսկ վերջինիս հիմքում ընկած է այն փաստը, որ մի տնային տնտեսության ծախսերը, որպես եկամուտ, ստանում են մյուսները: Տվյալ դեպքում մի բանկի կորցրած ռեզերվները և հաշիվները ստանում են մյուսները:

Մեր օրինակում սկզբնական գումարը հավասար է 100 դոլարի, կենտրոնական բանկի կողմից հաստատված ռեզերվային նորման՝ 20%: Դրամական մուլտիպլիկատորը հավասար կլինի 5 (1:20x100): Այստեղից էլ նոր ստեղծված փողի քանակությունը հավասար կլինի 400 դոլարի (80 X 5) :

Այսպիսով, չեկային հաշվին դնելով 100 դոլարի կանխիկ գումար, սկզբնապես ստեղծվում է 100 դոլարանոց ընթացիկ հաշիվ: Եթե օրենքը թույլատրում է միայն 20 դոլարի ռեզերվ՝ 100 դոլարի ընթացիկ հաշիվ պահելու համար, այս դեպքում 80 դոլարի ավելցուկային ռեզերվները բանկային համակարգին թույլ են տալիս վարկ տալու միջոցով ընթացիկ հաշվում ստեղծել 400 դոլար: Մեր օրինակում 100 դոլարի ռեզերվները պահպանում են 500 դոլարի դրամական գումար կամ ստեղծում են 100 դոլար + 400 դոլար:

Բանկային համակարգը հնարավորություն է տալիս համապատասխան քաղաքականություն վարել ֆինանսները կառավարելու, շրջանառության մեջ դրված դրամի զանգվածն ավելացնելու կամ պակասեցնելու միջոցով: Այն նպատակ ունի տնտեսության մեջ հասնել արտադրության այնպիսի վիճակի, որն ապահովում է լրիվ զբաղվածություն և խոսափում ինֆլյացիայից: Դրամավարկային քաղաքականությունը մեծացնում է դրամի առաջարկը տնտեսության անկման փուլում, որը թույլ է տալիս ավելացնել հասարակության ամբողջական ծախսերը և աշխուժացնել

արտադրությունը: Ինֆլացիայի փուլում, հակառակը, սահմանափակում է փողի առաջարկը՝ ամբողջական ծախսերը փոքրացնելու և գների հետագա աճը դադարեցնելու նպատակով: Դրամավարկային քաղաքականությունն իրականացվում է կենտրոնական բանկի կողմից, որը օգտագործում է հետևյալ հիմնական լծակները.

- գործառնություններ բաց շուկայում,
- ռեզերվային նորմայի փոփոխություն,
- զեղչատոկոսի նորմայի փոփոխություն:

Գործառնությունները բաց շուկայում համարվում են դրամական առաջարկի վերահսկողության առավել կարևոր միջոցը: Դա նշանակում է բաց շուկայում կենտրոնական բանկի կողմից պետական փոխառությունների առք ու վաճառք առևտրային բանկերին և բնակչությանը: Եթե կենտրոնական բանկը որոշում է ընդունում առևտրային բանկերից և բնակչությունից արժեթղթեր գնելու մասին, ապա դրանով նա ավելացնում է առևտրային բանկերի ավելցուկային ռեզերվները և մեծացնում վարկ տալու նրանց հնարավորությունները: Արդյունքում մեծանում է նաև շրջանառության մեջ դրված փողի քանակը: Եթե բանկերը գտնվում են վարկային հնարավորությունների սպառման վիճակում, կենտրոնական բանկի կողմից առևտրային բանկերից և բնակչությունից 1000 դոլարի փոխառությունների գնումը 20 տոկոս ռեզերվային նորմայի պայմաններում դրամական առաջարկը կավելացնի 5000 դոլարով (դրամական մուլտիպլիկատորի էֆեկտի միջոցով):

Ռեզերվային նորմայի փոփոխության ժամանակ փոխվում է դրամական մուլտիպլիկատորի մեծությունը, հետևապես նաև՝ դրամական առաջարկը:

Զեղչատոկոսի նորմայի փոփոխությունը. ինչպես որ առևտրային բանկերն են իրենց տված վարկերի դիմաց պահանջում տոկոսներ, այնպես էլ կենտրոնական բանկը տոկոսներ է պահանջում առևտրային բանկերին տրվող վարկերի համար, ինչը կոչվում է զեղչատոկոս: Ցածր զեղչատոկոսը շահագրգռում է առևտրային բանկերին կենտրոնական բանկից ձեռք բերելու լրացուցիչ ռեզերվներ: Այդ նոր ռեզերվների միջոցով առևտրային բանկերը մեծացնում են դրամական առաջարկը: Եվ ընդհակառակը, զեղչատոկոսի աճը թուլացնում է առևտրային բանկերի շահագրգռվածությունը կենտրոնական բանկից ձեռք բերելու լրացուցիչ ռեզերվներ: Այսինքն, զեղչատոկոսի բարձրացումը ծառայում է որպես միջոց՝ սահմանափակելու դրամական առաջարկը:

Տնտեսության անկման փուլում, որը բնութագրվում է արտադրության ծավալների կրճատումով, գործազրկության աճով և դեֆլացիայով, ամբողջական ծախսերի խթանման համար անհրաժեշտություն է առաջանում մեծացնել փողի առաջարկը: Այդ նպատակով կենտրոնական բանկն իրականացնում է հետևյալ միջոցառումները.

ա) բնակչությունից և առևտրային բանկերից սկսում է փոխառություններ գնել, արդյունքում շրջանառության մեջ բաց է թողնում լրացուցիչ թղթադրամ և մեծացնում առևտրային բանկերի ավելցուկային ռեզերվները,

բ) իջեցնում է ռեզերվային նորման, որն ինքնաբերաբար պարտադիր ռեզերվները վեր է ածում ավելցուկային ռեզերվների և մեծացնում է դրամական մուլտիպլիկատորի չափը,

գ) նվազեցնում է զեղչատոկոսի նորման, որպեսզի առևտրային բանկերը շահագրգռված լինեն սեփական ռեզերվներն ավելացնելու համար կենտրոնական բանկից վարկ վերցնել:

Վերոհիշյալ միջոցառումները կոչվում են «էժան փողերի» քաղաքականություն, որի նպատակը վարկը մատչելի դարձնելու միջոցով ամբողջական ծախսերի և զբաղվածության մակարդակի բարձրացնելն է:

Եթե տնտեսությունը հայտնվել է ինֆլացիայի փուլում, ապա անհրաժեշտություն է առաջանում կրճատել դրամական զանգվածը և նվազեցնել ամբողջական ծախսերը: Այս դեպքում վարվում է «թանկ փողերի» քաղաքականություն՝ կենտրոնական բանկը սկսում է վաճառել պետական փոխառություններ, բարձրացնում է ռեզերվային նորման և մեծացնում զեղչատոկոսը:

Իհարկե, դրամավարկային քաղաքականությունը բախվում է դժվարությունների, սակայն նրա ճկունությունն ու կիրառման հնարավորությունը թույլ են տալիս կարգավորել փողի առաջարկը, որն արտադրության մակարդակը որոշող կարևոր գործոններից է: